

Emotional Literacy in the Character of *Jalal Arian* in a Number of Detective Stories by *Ismail Fasih*

Reza Shajri ^{*1}, Elham Arabshahi Kashi²

Received: 30/09/2024
Accepted: 21/05/2025

* Corresponding Author's E-mail:
rshajari@yahoo.co.uk

Abstract

Emotional literacy or emotional intelligence is one of the essential needs of human life to improve social relations and prevent harmful behaviors and reduce the crime rate in society. Emotional literacy refers to the awareness of emotions and how they affect the management of personal and social relations, enabling individuals to think correctly, recognize, and receive and convey emotions and feelings in the best possible way. Although this issue is primarily associated with the fields of psychology and education, it can also be explored within police literature. This study employs content analysis and comparative methods, along with library-based research, to examine the element of emotional literacy in the character of *Jalal Arian*—the central figure in *Esmail Fasih's* novels—across five of *Fasih's* works: *Sharab-e Kham*, *Farar-e Forouhar*, *Shahbaz va Goghdan*, *Gerdabi Chenin Hayel*,

1. Associate Professor, Department of Persian Language and Literature, Faculty of Literature and Foreign Languages, Kashan University, Kashan, Iran.

<https://orcid.org/0000-0002-3293-2967>

2. PhD. of Persian Language and Literature, Kashan University, Kashan, Iran.

<https://orcid.org/0000-0001-7218-058x>

Copyright© 2025, the Authors | Publishing Rights, ASPI. This open-access article is published under the terms of the Creative Commons Attribution- NonCommercial 4.0 International License which permits Share (copy and redistribute the material in any medium or format) and Adapt (remix, transform, and build upon the material) under the Attribution-NonCommercial terms.

and *Dard-e Siavash*. Based on the results, Jalal Arian has been able to use all five factors of emotional literacy (Goleman's model) to solve Fasih's criminal mysteries due to the strong connection between his two circles of cognition and emotions. The achievement of the research is that Fasih has placed the greatest emphasis on empathy and relationship management, followed by social skills, self-awareness, emotional control, with relatively less focus on spontaneity compared to other dimensions of emotional literacy. Through the art of emotional literacy, he has not only strengthened the plot of his stories, but also made them more attractive and enjoyable.

Keywords: Emotional intelligence, emotional literacy, Goleman's theory, Jalal Arian, works of Ismail Fasih

Introduction

Fasih is one of the pioneers of Iranian detective literature, and his writing style has been significantly influenced by renowned authors such as Edgar Allan Poe and Agatha Christie. He published his first novel, *Sharab-e Kham*, in 1968 through Franklin Publishing. His other works include the novels *Zemestan-e 1962*, *Dard-e Siavash*, *Shahbaz va Joghdan*, *Farar-e Forouhar*, and *Return to the Darkhungah*. By analyzing Fasih's works, we can say that in some of them, His other works include the novels *Zemestan-e 1962*, *Dard-e Siavash*, *Shahbaz va Joghdan*, *Farar-e Forouhar*, and *Return to the Darkhungah*, the majority of the story's adventures take place sequentially around the character of Jalal Arian. By introducing this character, indeed, Fasih was trying to recreate his own character. Furthermore, in the novel *Return to the Darkhungah*, he immortalized his personal memories forever. By analyzing and studying Jalal Arian's personality, it can be said that one of the basic components of Jalal Arian's personality is his enjoyment of emotional intelligence, which has made Jalal's personality a dynamic, active, influential, attractive, and lovable character who is capable of effectively managing both his own emotions and those of others. Therefore, in the present study, an attempt has been made to examine the element of emotional literacy in Jalal Arian's personality.

Research Question(s)

Has the element of emotional literacy been utilized in the rehabilitation of the main character, Jalal Arian, in the famous detective novels of Ismail Fasih?

Methodology

In the present study, an attempt has been made to review and examine the key components of emotional intelligence based on Goleman's theory, focusing on *Jalal Arian*, the protagonist of *Eloquent Stories*. Emotional intelligence not only enhances the narrative's appeal but also transforms static characters into dynamic ones.

This research employs content analysis and comparative study methods, along with library resources, to investigate the role of emotional literacy in the life of *Jalal Arian*—the central character in Ismail Fasih's novels.

Results

The study of the element of emotional literacy and its components—based on Goleman's theory—in *Jalal Arian*, the first character of eloquent detective stories. Based on the results, the element of emotional literacy and its five components in the current situation, have a significant contribution to reducing the emotional distance between people, increasing our understanding of emotions, raising the level of awareness of the individual in managing personal and social relationships, and of course, thinking and understanding correctly and transmitting feelings and emotions. In a word, emotional literacy can strengthen social bonds, mitigate behavioral and ethical harms, and reduce tensions and crime rates in modern mechanized societies. The element of emotional literacy in eloquent stories adds to the attractiveness of the stories; as Jalal, by using various social skills such as verbal skills, body language, problem-solving skills, and decision-making skills, plays a very important role in increasing the quality of his stories and creating motivation and attraction in accompanying the audience; So that the reader holds the book in his hand and continues until the end of the story. Studies on five famous eloquent stories with the flavor of police and detective literature showed that among the five components of the

Quarterly Literary criticism

E-ISSN: 2538-2179

Vol. 18, No. 69

Spring 2025

Research Article

Goleman's model in the aforementioned stories, the element of empathy and relationship management (sympathy) is more than the others. Jalal in all these stories has influenced all the characters in the story by using this component. Not only does this enhance the plot development of the detective stories, but it also establishes Jalal Arian as an extroverted, dynamic, influential, creative, and distinctive figure. On the other hand, it has shown how emotional literacy can help in better conveying feelings and managing emotions, and by using the element of emotional literacy, the problems of today's societies can be solved. Then, social skills or soft skills such as persuasion, proper use of body language, and problem-solving skills have the highest frequency, and in the third place, Jalal's self-awareness plays a fundamental role in explaining his emotional literacy element, which indicates that efforts to improve self-awareness and self-knowledge, as well as increasing soft and social skills, are among the most important key elements in increasing the level of empathy and relationship management (sympathy) of an individual. In fact, one of the reasons for the success and fame of Fasih's works is his deliberate incorporation of emotional intelligence in shaping his fictional characters, especially the main character Jalal. Other authors, then, can benefit from using these capacities to make their stories more attractive and appealing, while also subtly highlighting the role of emotional literacy in addressing real-world social challenges.

مقاله پژوهشی

تحلیل و بررسی عنصر سواد عاطفی در شخصیت «جلال آریان» در شماری از داستان‌های پلیسی اسماعیل فصیح براساس الگوی گلמן

رضا شجری*^۱، الهام عربشاهی کاشی^۲

(دریافت: ۱۴۰۳/۰۷/۰۹ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۲/۳۱)

چکیده

سواد عاطفی یا هوش هیجانی از نیازهای ضروری زندگی بشر برای بهبود روابط اجتماعی و دوری از برخی آسیب‌های حیطه رفتار و کاهش زمینه جرم در جامعه است. سواد عاطفی، آگاهی از هیجانات و چگونگی اثرگذاری آن در مدیریت روابط فردی و اجتماعی است تا فرد به درستی بیندیشد، تشخیص دهد و به بهترین حالت، عواطف و احساسات را دریافت کند و انتقال دهد. هرچند این موضوع بیشتر مربوط به حوزه‌های روان‌شناسی و تربیتی است، اما می‌توان نقش آن را در ادبیات پلیسی نیز بررسی کرد. در این پژوهش با استفاده از روش تحلیل محتوا و بررسی مقایسه‌ای و تطبیقی و استمداد از منابع کتابخانه‌ای به بررسی عنصر

۱. دانشیار زبان و ادبیات فارسی دانشکده ادبیات و زبان‌های خارجی دانشگاه کاشان، ایران (نویسنده مسئول)

*rshajari@yahoo.co.uk

<http://www.orcid.org/0000-0002-3293-2967>

۲. دکتری زبان و ادبیات فارسی دانشگاه کاشان (مدرس حوزه و دانشگاه)، کاشان، ایران

<http://www.orcid.org/0000-0001-7218-058x>

Copyright© 2025, the Authors | Publishing Rights, ASPI. This open-access article is published under the terms of the Creative Commons Attribution- NonCommercial 4.0 International License which permits Share (copy and redistribute the material in any medium or format) and Adapt (remix, transform, and build upon the material) under the Attribution-NonCommercial terms.

سواد عاطفی در زندگی «جلال آریان» - شخصیت اول رمان‌های اسماعیل فصیح - پرداخته شده و این شخصیت در پنج داستان فصیح از جمله: «شراب خام»، «فرار فروهر»، «شهباز و جغدان»، «گردابی چنین هایل» و «درد سیاوش» تحلیل و بررسی شده است. براساس نتایج، جلال آریان به دلیل داشتن پیوند قوی بین دو حلقه شناخت و عواطف هیجانی خود توانسته است از تمام عوامل پنج‌گانه سواد عاطفی (الگوی گلن) برای گره‌گشایی از معماهای جنایی فصیح بهره ببرد. دستاورد پژوهش آن است که فصیح از میان این عوامل، بیش از همه به یکدلی و مدیریت روابط، سپس مهارت‌های اجتماعی، خودآگاهی، کنترل عاطفی و کم‌تر از سایرین به خودانگیختگی توجه داشته است. او با هنر سواد عاطفی نه تنها پی‌رنگ داستان‌هایش را تقویت کرده، بلکه آن‌ها را جذاب‌تر و دلپسندتر نیز کرده است.

واژه‌های کلیدی: سواد عاطفی، هوش هیجانی، نظریه گلن، آثار اسماعیل فصیح، جلال آریان.

۱. درآمد

فصیح از پیشکسوتان ادبیات پلیسی ایران بوده که سبک وی، تلفیقی از سبک داستان‌نویسی غربی و قصه‌نویسی ایرانی و بسیار تحت تأثیر سبک نویسندگی بزرگانی مانند ادگار آلن پو و آگاتا کریستی است. شیوه روایتگری او ادغامی از نگاه ژورنالیستی و کارآگاهی شبیه به ارنست همینگوی، مارکز، ترومن کاپوتی و... است (خانجانی، ۱۳۹۹: ۷). وی نخستین رمان خود *شراب خام* را در سال ۱۳۴۷ در انتشارات فرانکلین و به دنبال آن دو اثر عمده دیگر خود با نام‌های *خاک آشنا* و *رمان دل کور* را منتشر کرد. رمان‌های *زمستان ۶۲*، *لاله برافروخت*، *درد سیاوش*، *شهباز و جغدان*، *فرار فروهر* و *بازگشت به درخونگاه* و ... از دیگر آثار اوست. با واکاوی آثار فصیح می‌توان گفت در برخی از آن‌ها مانند: *شراب خام*، *فرار فروهر*، *شهباز و جغدان*،

گردابی چنین هایل و درد سیایش اغلب ماجراهای داستانی، به‌طور مسلسل‌وار، حول محور شخصیت «جلال آریان» اتفاق می‌افتد و فصیح با معرفی این شخصیت، درواقع، در صدد معرفی شخصیت خود بوده و در رمان «بازگشت به درخونگاه»، خاطرات شخصی خود را برای همیشه ماندگار کرد (برای توضیح بیشتر ر.ک. بدیع، ۱۳۷۹: ۱ - ۳). با تحلیل و بررسی شخصیت جلال آریان می‌توان گفت که یکی از مؤلفه‌های اساسی شخصیت جلال آریان بهره‌مندی وی از هوش هیجانی است که سبب شده شخصیت جلال به شخصیتی پویا، فعال، اثرگذار، جذاب و دوست‌داشتنی بدل شود و با استفاده از این مؤلفه به‌راحتی رفتارهای خود و دیگران را کنترل یا مدیریت عاطفی کند. از این رو، در پژوهش حاضر، سعی شده تا به بررسی عنصر سواد عاطفی در شخصیت جلال آریان پرداخته شود.

۱-۱. اهمیت پژوهش

اهمیت پژوهش حاضر آن است که کوشیده تا حوزه‌های کلیدی هوش هیجانی براساس نظریه گلمن پیرامون «جلال آریان» شخصیت اول داستان‌های فصیح، نقد و بررسی شود؛ چراکه هوش هیجانی نه‌تنها باعث افزایش جذابیت داستان شده؛ بلکه گاهی شخصیت‌های ایستای داستان را نیز پویا می‌کند.

۲. پیشینه پژوهش

هرچند تاکنون درباره هوش هیجانی کتاب‌ها و البته مقالات متعددی نوشته شده، چنانکه گلمن در کتاب هوش هیجانی (۱۳۸۳) ترجمه نسرين پارسا و ثمودی در کتاب هوش هیجانی از تئوری تا عمل (۱۳۹۲) به این موضوع و ابعاد آن اهتمام ورزیده‌اند،

اما درباره سواد عاطفی و تحلیل هوش هیجانی شخصیت‌های داستانی و تأثیر آن در کامیابی آن‌ها، کار مستند علمی قابل توجهی صورت نگرفته است؛ همچنین در داستان‌های پلیسی و کارآگاهی اسماعیل فصیح نیز کاری انجام نشده است؛ از این رو، پژوهش حاضر در نوع خود تازگی دارد و می‌تواند راهگشای پژوهش‌های بعدی باشد. البته در برخی دیگر از داستان‌های ادبیات فارسی مانند سمک عیار به بررسی مقوله هوش هیجانی پرداخته شده است؛ چنانکه زواری درخشان (۱۳۹۸) در مقاله «بررسی قابلیت‌های هوش هیجانی در قصه سمک عیار» عنصر هوش هیجانی را در لایه‌های مختلف قصه سمک عیار تحلیل و بررسی کرده و در برخی از پژوهش‌های روان‌شناسی مانند علاقبند و همکاران (۱۳۹۹) در مقاله «پیش‌بینی طلاق عاطفی براساس سواد عاطفی، سبک‌های مقابله‌ای، کیفیت زندگی، هیجان‌خواهی با میانجی‌گری تاب‌آوری» به سواد عاطفی به عنوان یک متغیر روان‌شناسی نگاه کرده و آن را تحلیل و بررسی کرده است؛ همچنین براندن کوپر در کتاب هوش هیجانی (۱۳۹۸)، کوشیده تا در زمینه کسب مهارت‌های اجتماعی، بهبود روابط، افزایش هوش هیجانی و تسلط بر نفس اطلاعات برای مخاطبان راهگشا باشد، اما بررسی این مؤلفه در داستان‌های فارسی در قالب پژوهش علمی کاری تازه است؛ از این رو در پژوهش حاضر سعی شده تا به صورت هم‌زمان، مقوله سواد عاطفی در شخصیت جلال آریان در مجموعه داستان‌های پلیسی فصیح بررسی شود.

۳. تحلیل و بررسی عنصر سواد عاطفی

عنصر سواد عاطفی یکی از اصول بسیار اساسی برای بالا بردن سطح کیفی زندگی بشر و بهبود روابط بین افراد، به‌ویژه در قرن حاضر است. برای اولین بار «مایر» و «سالووی»

(۱۹۹۰) آن را «هوش اجتماعی» یا به تعبیر دیگر، هوش هیجانی دانسته‌اند. بنابر اعتراف گلמן، وی نخستین بار اصطلاح «سوادآموزی هیجانی» را از آیلین راکفلر گرووالد - بنیانگذار و مدیر مؤسسه ارتقای سلامتی - شنیده و مفهوم هوش هیجانی را وامدار «پیتر سالووی»^۱ است. سواد عاطفی تمرکز فراوانی بر مسئله هوش هیجانی دارد و هوش هیجانی شامل خود مدیریتی، خودانگیزی، ایجاد همدردی برای ساختن خودآگاهی احساسی و تقویت مهارت‌های درون فردی و سازگاری است که در حیطه کسب آگاهی از دیگران به دنبال درک و مدیریت احساسات و عواطف دیگران، کنترل روابط بین افراد و بالابردن مهارت‌های برون فردی است. سالووی و مایر، هوش هیجانی را متشکل از چهار بخش اصلی ادراک، تفکر، درک و مدیریت دانسته که این‌ها اساس نظریه پنج‌گانه گلמן در زمینه سواد عاطفی است (سالووی و مایر، ۱۹۹۰: ۱۸۹؛ نیز ر.ک. گلמן ۱۹۹۵: ۳۴؛ لو و نلسن، ۲۰۰۶؛ باران، ۱۹۸۸؛ گلמן، ۱۳۸۳: ۱۱؛ اکبری، ۱۳۹۱: ۱۱؛ اکبرزاده، ۱۳۸۳: ۱۵). به نظر گلמן، هوش هیجانی شامل خودآگاهی و کنترل تکانشگری، پایداری، اشتیاق و انگیزش، همدلی و مهارت‌های اجتماعی است این ویژگی‌ها، مشخصه افرادی است که در زندگی واقعی، موفق و کارآمدند؛ زندگی زناشویی پرباری دارند و در محیط کار خود، نظر همه را به خود جلب می‌کنند. این ویژگی‌ها، معرف شخصیت و نظم، نوع دوستی و همدردی هستند که برای پایداری و ارتقای جامعه انسانی بسیار لازم و اساسی‌اند. پتانسیل سواد عاطفی به گونه‌ای است که می‌تواند نیاز به درک فردی از خود و دیگران را برجسته کند. سواد عاطفی همان توان اندیشیدن، تشخیص دادن، اداره کردن، دریافت و انتقال عواطف خود به دیگران است؛ عواملی که چگونگی رفتارها و مناسبات ما را شکل می‌دهند و بر اندیشه‌ها و باورهای ما اثر می‌گذارند (ر.ک. گلמן، ۱۳۸۳: ۱۱؛ آقایار و ایزدی، ۱۳۹۰: ۷۴ - ۷۶؛ آقایار و

شریفی درآمدی، ۱۳۸۶: ۳۲ - ۳۶؛ علم و قریشی، ۱۴۰۲: ۸۱۵؛ علاقبند و همکاران، ۱۳۹۹: ۷۳۵ به نقل از باستانی گلزاری و روشنی، ۱۳۸۹). البته سواد عاطفی حوزه نسبتاً جدید و در حال رشد در آموزش است که گاهی اوقات به عنوان EI یا EQ شناخته شده که همان توانایی پردازش اطلاعات هیجانی است (علم و قریشی؛ به نقل از اسمیت و بلیکمور، ۱۴۰۲: ۸۱۳) و از مهم‌ترین کارکردها و فوایدش، کاهش فاصله عاطفی بین افراد و بالا بردن شناخت ما از هیجانات و افزایش سطح آگاهی افراد در مدیریت روابط فردی و اجتماعی است. بهترین شاهد مثال در تبیین اهمیت سواد عاطفی، در بحث خانواده است که عامل مهم در ایجاد یا عدم ایجاد طلاق عاطفی است، زیرا داشتن سواد عاطفی و آگاهی از هیجانات یکدیگر می‌تواند فاصله عاطفی بین زوجین را کم کند و به تقویت رفتارهای محبت‌آمیز بپردازد (لوسیان، ۲۰۱۶).

بوکت و پرسوال (۲۰۱۰)، این هوش را به دو مولفه آگاهی از خود و آگاهی از دیگران تقسیم کرده و از چهار مهارت به ترتیب: تفکر بازتابی (درگیری ذهنی در عقاید فیلسوفانه و دوراهی‌های اخلاقی، پرسش برای کشف ارزش‌ها، قضاوت، نتیجه‌گیری و تصمیم‌گیری)، فراشناخت (توانایی فرد برای تفکر درباره فرایند فکری خویش)، همدردی (درک شرایط گوناگون از زاویه دید دیگران) و خلاقیت (ایجاد ارتباط جدید یا داشتن چندین دیدگاه متفاوت در رابطه با یک موضوع) یاد کرده‌اند (رحمانی و همکاران، ۱۳۹۶: ۴۳۰).

براساس تحقیقات انجام‌شده ابعاد گوناگون شخصیتی با بُعد شناختی، اجتماعی، عاطفی و جسمانی ارتباط دارد؛ از این رو سواد عاطفی نیز با این ابعاد و زوایای گوناگون شخصیتی در ارتباط است. ابعاد شناختی شامل کنترل درونی، خوش بینی، هدفمندی و خلاقیت است. بُعد اجتماعی هم شامل برون‌گرایی، نوع دوستی، توافق اجتماعی و ارتباط مثبت با دیگران است. بُعد عاطفی شامل پایداری هیجانی، حرمت خود و

خودکار آمدی بوده و در پایان بُعد جسمانی شامل سلامت سیستم ایمنی شخصیت است (ر.ک. آقابابایی، ۱۳۹۹: ۱۶۴).

هانس آیزنک^۲ پایه‌گذار مجله علمی شخصیت و تفاوت‌های فردی برای شخصیت ابعدی مانند برون‌گرایی و درون‌گرایی، روان‌رنجورخویی، روان‌پریش‌خویی^۳ قائل شده است. آیزنک متوجه دو بُعد شخصیتی در انسان از دوران فلاسفه یونان قدیم به عنوان عناصر بنیادی شخصیت شده و برون‌گرایی و درون‌گرایی را به دو دسته پایدار و ناپایدار تقسیم کرده که از نظر وی برون‌گرایی ناپایدار زودرنج، بی‌قرار، پرخاشگر، تحریک‌پذیر، تغییرگرا، تکانشی، خوش‌بین و فعال است و برون‌گرایی پایدار نیز مردم‌آمیز، اهل معاشرت، پرحرف، پاسخ‌دهنده، آسان‌گیر، سرزنده، بی‌خیال و رهبر. درون‌گرای ناپایدار هم دمدمی‌مزاج، مضطرب، کم‌انعطاف، هشیار، بدبین، خودگرا، مردم‌گریز و بی‌سر و صدا و درون‌گرای پایدار هم نافع‌ال، محتاط، فکور، راحت، خوددار، باثبات، همسان‌خو و آرام است (تیموری و واثق عباسی، ۱۴۰۲: ۸۴).

بررسی‌ها نشان داد شخصیت جلال در داستان‌های مذکور یعنی «شراب خام»، «فرار فروهر»، «شهباز و جغدان»، «گردابی چنین هایل» و «درد سیاوش» شخصیت برون‌گرای پایدار بوده و جلال در داستان‌های فصیح اغلب اهل معاشرت، پرحرف، پاسخ‌دهنده، آسان‌گیر، سرزنده، بی‌خیال و رهبر است. جلال از هوش هیجانی بسیار بالایی برخوردار بوده، به گونه‌ای که جلال گاهی نیز در نقش یک کارآگاه یا کمک کارآگاه توانمند جلوه کرده است. سواد بالای عاطفی شخصیت جلال آریان در جذاب کردن بیشتر داستان‌های فصیح نیز نقش بسزایی دارد؛ به طوری که استفاده از مولفه سواد عاطفی در برقراری روابط عاشقانه و بالابردن کیفیت ارتباط بین افراد نیز بسیار راهگشا بوده؛ تا حدی که در داستان‌های فصیح، هیچ‌گاه در روابط عاشقانه، دست رد به سینه

جلال نخورده و گاهی نیز معشوقکانی چون « ثریا » دختر «سیروس روشن» - دوست قدیمی جلال - در داستان « شهباز و جغدان» با وجود تفاوت سنی بسیار با جلال، در عشق‌ورزی به او پیش‌گام شده‌اند؛ درواقع سواد عاطفی جلال، به گونه‌ای است که می‌تواند به راحتی، طنازی و دلبری و به تعبیر عامیانه و امروزی مخزنی^۴ کند و این مسئله به خوبی در داستان‌های فصیح هویداست.

۴. تحلیل و بررسی ابعاد گوناگون سواد عاطفی پیرامون شخصیت جلال آریان در پنج داستان فصیح براساس الگوی گلמן

۴-۱. خودآگاهی

خودآگاهی یکی از حوزه‌های کلیدی در هوش هیجانی است که از ملزومات سازگاری و محصول رشد همه جانبه فرایندهای شناختی و عواطف موجود در بطن آنهاست. سازه خودآگاهی دارای سه جزء خصوصی، عمومی، و اضطراب اجتماعی است خودآگاهی خصوصی همان تمایل فرد به تفکر و توجه به اندیشه‌ها، عواطف و انگیزه‌های درونی و فردی است. خودآگاهی عمومی همان آگاهی کلی درباره خود است. البته همان تصویر ذهن دیگران از ما به‌عنوان فردی اجتماعی است و اضطراب اجتماعی بیانگر نگرانی فرد از حضور در اجتماع و میل به تنها بودن است (لطیفیان و سیف، ۱۳۸۶: ۱۳۸ به نقل از فنیستین، شیر و باس، ۱۹۷۵؛ نیز ر.ک. ثمودی، ۱۳۹۲: ۲۲). در داستان «شراب خام» یکی از نمونه‌های بارز خودآگاهی در شخصیت جلال آریان به‌خوبی نمودار شده است، چنانکه جلال وقتی خود را درباره روابطش با زهرا حمیدی به صورت ذهنی محاکمه می‌کند به خوبی می‌تواند دو سازه مهم از مجموع سازه‌های سه‌گانه خودآگاهی را درک کرد. جلال به خودآگاهی خصوصی و عمومی

توجه داشته است، به گونه‌ای که اهتمام ویژه جلال به اندیشه‌ها و احساسات و انگیزه‌های درونی‌اش، خودآگاهی خصوصی را بیشتر جلوه‌گر می‌کند و البته در همین داستان، جلال با تحلیل و بررسی خود از منظر «زهره حمیدی»، خودآگاهی عمومی را به تصویر می‌کشد. البته نمونه‌هایی از اضطراب اجتماعی و نگرانی فرد از حضور در اجتماع نیز در برخی از داستان‌های فصیح دیده می‌شود. درحقیقت فصیح به ارکان سازه‌های خودآگاهی در داستان‌های خود توجه داشته است. برای مثال، بعد از خودکشی زهرا، جلال به دلیل شناخت قوی از حالات روحی افراد از جمله زهرا می‌گوید: احتمال دارد پیشنهاد ازدواج و عشق‌ورزی من به زهرا در لحظاتی که واقعه وحشتناک ربوده شدن توسط صمد خزائر را تجربه کرده، سبب شده او تا مرز خودکشی برود و جریان سیال ذهن جلال به خوبی گویای تحلیل منطقی و روان‌کاوی شخصیت و احساسات افراد است؛ چنانکه جلال در تحلیل ذهنی خود معترف است که من هرگز از واقعیت افکار او باخبر نخواهم شد. فقط احساس می‌کنم که من هم در علت مرگ او شریکم من احساساتم را نسبت به او در زمان خطرناکی ابراز کردم و او را به جاهای باریک کشاندم من خودم را خیلی زیاده‌تر از آنچه می‌بایست به او نزدیک کردم و او را برای زندگی خودم بزرگ جلوه دادم؛ شاید همین سبب فاجعه نهایی شده باشد؟ حوادث و ناراحتی‌ها او را به لب پرتگاه کشاند؛ ولی شاید وجود من خام‌خر و دست‌دراز کردن من و زبان من او را از لب پرتگاه لغزاند (فصیح، ۱۳۷۰: ۳۳۱).

تمایل جلال به تفکر و توجه به حالات و درونیات افراد مقابلش در روند داستان حاکی از قدرت خارق‌العاده وی در زمینه خودآگاهی و آگاهی از خود دیگران است؛ برای مثال در داستان درد سیاهش وقتی جلال با «ژیلا وفا» برای نخستین بار روبه‌رو می‌شود، او را به خوبی تحلیل می‌کند: «هنوز اسمش را نمی‌دانستم حالت تلخ

روحیه‌اش و چشم‌هایش اگرچه دریایی از شراب و حال بچگی بود، اما از یک ناراحتی حکایت می‌کرد - حکایت از اینکه این روحیه و چشم‌ها مدت‌هاست اعتقادش را به نیکی نهاد رجاله‌های این دنیا از دست داده است» (فصیح، ۱۳۶۶: ۶۳).

۲-۴. کنترل عاطفی و مدیریت احساسات

مدیریت تأثیر در بین متخصصان علوم رفتاری مقوله مهمی است که اولین بار «گافمن» بدان پرداخته و معتقد است فرد برای شکل‌دهی به هویتش به مدیریت تأثیر خود بر روی سایرین می‌پردازد. البته عاطفه مثبت و منفی در این مقوله بسیار قابل توجه بوده و تأثیر فراوانی بر مدیریت افراد دارد. براساس اندازه‌گیری‌های مدل واتسون، کلارک و تلجن (۱۹۸۸) عاطفه مثبت یک ویژگی عاطفی آگاهانه است که رابطه معناداری با حالات و خلق‌وخوهای احساسی مثبت ازجمله اشتیاق و علاقه‌مندی دارد. عاطفه مثبت شامل احساس دل‌بستگی؛ شور و هیجان مثبت، حس نیرومندی، اشتیاق، عزت نفس، قاطعیت، فعال و پرانرژی بودن، شهود، دقت و توجه دارد و عاطفه منفی هم یک ویژگی عاطفی آگاهانه است که رابطه معناداری با حالات و خلق‌وخوهای احساسی منفی ازجمله احساس رنج، ناراحتی و دلخوری، زودرنجی، گناه و تقصیر، خشونت و تخاصم، مترصد مشکل بودن، عصبانیت، شرم، ترس، عجله و بی‌قراری، اضطراب و نگرانی دارد (جعفرنژاد و همکاران، ۱۳۸۸: ۷۶ - ۸۴).

۱-۲-۴. مدیریت احساسات (عاطفه مثبت)

جلال آریان در زمینه مدیریت احساسات اعم از مثبت و منفی بسیار مهارت دارد؛ چنانکه عواطف مثبتی مانند احساس علاقه‌مندی و دل‌بستگی را به‌وضوح در داستان

نشان می‌دهد؛ گفتمان جلال با ناصر تجدد - دوست صمیمی و قدیمی خود - حاکی از قدرت مدیریت بی‌نظیر جلال در روابط است:

ناصر! یه سیگار چاق کن و این چای تبرک‌شده را بخور و جون یوسف گوش کن بین چی عرض می‌کنم خدمتت. ناصر، ناصرخان من یکی بیشتر از هر کی که خودت فکرش را بکنی دلم می‌خواد ببینم تو چی می‌نویسی و چی نمی‌نویسی. جون یوسف، مرگ خودم بی‌شوخی می‌گم ولی چیزی که بیشتر از این‌ها برام اهمیت داره تو خودتی ... خیلی دلم می‌خواد که بازم با هم باشیم با هم لیچار بگیریم با هم زندگی کنیم؛ بنابر این زیاد از من ناراحت نشو؛ جوش زن (فصیح، ۱۳۷۰: ۱۵).

مهارت جلال در مدیریت احساسات خود به‌گونه‌ای است که شرایط دیگران را با نگاه کردن از زاویه دید خود ایشان درک می‌کند؛ به عبارت دیگر، جلال، به‌گونه‌ای خود را به ناصر نزدیک می‌کند که او احساس همدلی دلسوزانه او را بیشتر درک کند؛ چنانکه می‌گوید: من بیش از هرکی که خودت فکرش را بکنی به‌دنبال درک خواسته‌ها و اندیشه‌های تو هستم و دلم می‌خواهد بدانم تو چه می‌نویسی و از نوشتن چه چیز پرهیز می‌کنی. استفاده از لفظ «ناصرخان» و تکرار آن، قسم دادن جان خود و «یوسف» برادرش برای جلب اعتماد ناصر، تقلا برای کسب رضایت ناصر با عباراتی مثل «زیاد از من ناراحت نشو» و «جوش زن»، همگی بیانگر سواد عاطفی جلال آریان و تبحر وی در انگیزش حس عاطفی مثبت افراد است؛ کاری که سایر شخصیت‌های داستانی از انجام آن عاجزند. جلال علی‌رغم اینکه مدتی است از ناصر بی‌خبر بوده و تازه با او روبه رو شده؛ آنچنان صمیمانه و از ژرفای قلب با او سخن گفته که انگار سال‌هاست روز و شب با او زیسته و این هنر جلال است که می‌تواند با هرکس به اقتضای حال او

و شرایط اجتماعی و فرهنگی اش سخن بگوید و او را با خود همراه کند؛ به گونه ای که از دشمن هم دوست بسازد.

جلال آریان در بخش خودآگاهی نیز از احساسات و عواطف اطرافیان خود درک خوبی داشته و به خوبی با آن ها ارتباط برقرار کرده و همواره پاسخ درستی به نیازهای عاطفی ایشان می دهد؛ برای مثال، برادر او یوسف دچار بیماری روماتیسم قلبی بوده و چون در ۶ سالگی از بالای تارمی افتاده بود، وضعیت وخیمی داشت؛ جلال به خوبی یوسف را درک می کرد و برای همدردی با او «به روال معمول عصرها بعد از کار دو سه ساعت پیش او می ماندم. جمعه ها صبح اگر دکتر اجازه می داد؛ او را با خودم بیرون می آوردم و می رفتیم و ناهار را در تجربش می خوردیم. بعد هم می رفتیم خانه و موسیقی گوش می کردیم» (همان: ۵).

یا در جای دیگر جلال آریان درباره ارتباط خود با دکتر بهارلویی و یادگیری کاربوناسیون از وی می گوید: «... من یاد می گیرم و به تقلید او هر کار که می کند؛ تکرار می کنم. جلال آریان مقلد خوبی است. همیشه حاضر و آماده و مایل برای تشریک مساعی با دوستان، آشنایان و اطرافیان است» (همان: ۳۳۶).

سواد عاطفی جلال تا حدی بالاست که به خوبی می تواند به انگیزش طرف مقابل نیز بپردازد تا جایی که برای نشان دادن تشریک مساعی خود با دوستان از جمله دکتر بهارلویی کاربوناسیون را فرا می گیرد؛ او برای رسیدن به خواسته های خود در روند داستان با هر ذائقه و سلیقه ای همراه شده و این گونه روح و روان سوژه خود را تسخیر کرده و به راحتی اغراض خود را محقق می کند؛ برای مثال جلال آریان در حوالی خیابان «سمیه» کنار «پارک آزادی» خانم پوراندخت کوشان لیسانسیه مرکز کامپیوتر از هم دوره ای های قبلی خود را دیده و این گونه ابراز احساسات می کند:

به او گفتم چشم‌هایش قشنگ است و مرا یاد توصیف چشم‌های خانم زیبای رمان چشم‌هایش بزرگ علوی می‌اندازد. فرم و ظرافت صورت کشیده‌اش شبیه نقاشی‌های کلاسیک تجویدی از رباعیات حکیم عمر خیام بود. وقتی لبخند می‌زد، حالت چهره و لب‌ها شباهت بسیار به «مادونا»ی میکل آنژ داشت. رفتار و حرف زدنش که اصلاً فروغ فرخزاد بود. فقط لبخند می‌زد و تشکر می‌کرد و یک بار هم بازویم را فشرد، گفتم دوست داشتم شام را در خدمتش باشم - شاید هم یک عمر را ... (فصیح، ۱۳۷۲: ۳).

یا در داستان «گردابی چنین هایل» خطاب به دوست بیمارارش خداداد بهرامی «با شوخی می‌گویم: چی خیال می‌کنی زندگیت رو به در و دیوار بسته‌اند؟ من اومده‌ام کمک کنم» (فصیح، ۱۳۸۲: ۱۶۰).

۲-۲-۴. مدیریت احساسات (عاطفه منفی)

درباره مدیریت احساسات منفی توسط جلال در داستان «شراب خام» باید گفت که وقتی جلال با پرسش دوست قدیمی‌اش ناصر تجدد روبه‌رو می‌شود، دچار عواطف و احساسات منفی می‌شود، اما سعی می‌کند خود را کنترل کند. جلال آریان وقتی در میدان مخبرالدوله «ناصر تجدد» را می‌بیند و ناصر از او درباره زنش، پرس‌وجو می‌کند؛ پاسخ جلال حاکی از خودآگاهی و کنترل عاطفی وی است: «... درباره زندگی من و زنم در آمریکا پرسید: این سؤالش سوزشی در سینه‌ام ایجاد کرد. مدت‌ها بود که سعی کرده بودم فراموش کنم. سر بسته گفتم که زنم در آمریکا فوت کرد ...» (فصیح، ۱۳۷۰: ۵).

وقتی «ناصر تجدد» از زندگی شخصی جلال می‌پرسد، دوباره تمام خاطرات تلخ عشق نافرجامش در اروپا تداعی می‌شود، اما جلال می‌کوشد اثر این هیجان منفی در رفتارش بروز نکند و با گریزی رندانه از آن می‌گذرد.

یا در جای دیگر از رمان «شراب خام»، جلال آریان در زمینه کنترل هیجانات منفی خود مانند حس تقصیر، گناه، اظهار پشیمانی از آن و نیز حس ترس از دست دادن دوست صمیمی‌اش آورده است: «من خودم مثل سگ پشیمان شده بودم که چرا دوباره به او گفته بودم؛ کاری بگیرد. این اولین دفعه‌ای نبود که به او این طور نصیحت می‌کردم؛ هر دفعه هم ناصر از کوره در می‌رفت تصمیم گرفتم دیگر بعد از این در این باره حرفی نزنیم؛ زندگی او بود. حق داشت هرطور که می‌خواست زندگی کند؛ تصمیم گرفتم بعد از این سعی کنم مراش را در بست و بی‌چون و چرا قبول کنم ... دوستش داشتم و نمی‌خواستم او را از دست بدهم» (همان: ۱۶). البته این عبارت، گویای مهارت تفکر بازتابی در جلال و قرار گرفتنش در دوراهی‌های اخلاقی ذهنی است. او به دنبال کشف ارزش‌ها و قضاوت کردن است و سرانجام این فرایند به تصمیم‌گیری جلال می‌انجامد که از این به بعد، اسباب رنجش خاطر ناصر را فراهم نکند. عبارت «من خودم مثل سگ پشیمان شده بودم که چرا دوباره به او گفته بودم کاری بگیرد» نشان‌دهنده درگیری‌های ذهنی جلال و محاکمه‌های درونی اوست.

یا در داستان «گردابی چنین هایل» جلال دربرخورد با «خداداد بهرامی» هرچند تمایلی برای ماندن نداشته، اما به کنترل احساسات خود پرداخته و دعوت دوستش را علی‌رغم میل باطنی بپذیرد.

«می‌خواهم بگویم کاری دارم که باید به زودی برگردم طرف منزل ولی با لبخند تقریباً تمکین می‌کنم برخورد جالبی است ... با حرکت سر و لبخند موافقت می‌کنم» (فصیح، ۱۳۸۲: ۹۸).

۳-۴. مهارت‌های اجتماعی

مهارت‌های اجتماعی^۵ یکی از مهم‌ترین ابزارهای تقویت سواد عاطفی است که با آن می‌توان به مدیریت بهینه رفتارها پرداخت. مهارت‌های اجتماعی مجموعه توانمندی‌هاست که باعث موفقیت در زندگی اجتماعی فرد می‌شود. در ارزیابی مهارت‌های اجتماعی به ۶ عنصر باید توجه شود: مهارت‌های اجتماعی به‌طور معمول آموخته شده و شامل مجموعه‌ای از رفتارهای کلامی (سخن، لغات، جملات) و غیرکلامی (تن صدا، چشم، بیان چهره و ژست‌ها) است که مستلزم داوطلب شدن و ارائه پاسخ‌های مناسب و مؤثرند و می‌توانند تقویت‌های اجتماعی دیگران را به حداکثر برسانند، ماهیت تعاملی داشته و به زمان‌بندی مناسب و تأثیر متقابل برخی از رفتارها احتیاج دارند. همچنین تحت تأثیر عوامل محیطی همچون سن و جنس پایگاه طرف مقابل هستند (ذات لوینه و خالصی، ۱۳۹۵: ۲۱۱۱). البته مهارت‌های اجتماعی از مهم‌ترین دستاوردهای دوران کودکی است که همچون همیاری و جرئت‌ورزی، خودمهارگری و مسئولیت‌پذیری به‌صورت رفتارهای آموخته‌شده قابل مشاهده است که باعث تعامل مؤثر فرد با دیگران شده و او را از واکنش‌های نامعقول اجتماعی حفظ می‌کند (عبدی، ۱۳۸۷: ۳۳۴ به نقل از گرشام و الیوت؛ اسمیت و تراویس). درکل، این مهارت‌ها به ارتباطات بین‌فردی لطافت بخشیده و برای جلب دیگران، موفقیت اجتماعی و حتی جذب ضروری‌اند. افراد قدرتمند در هوش اجتماعی به‌راحتی با

دیگران ارتباط برقرار می‌کنند و به سرعت واکنش‌ها و احساسات آنان را درمی‌یابند و دیگران را رهبری می‌کنند و به مشاجرات پایان می‌دهند. آنان قادر به بیان احساسات جمعی ابرازنشده بوده و می‌توانند برای هدایت یک گروه جهت دستیابی به اهداف خود، آن احساسات را در جای خود مطرح سازند. این‌ها افرادی هستند که دیگران دوست دارند با ایشان باشند چون از نظر عاطفی و روحی به دیگران نیرو می‌دهند (گلمن، ۱۳۸۳: ۱۶۶).

البته مهارت‌های اجتماعی اقسام مختلفی دارد که در اینجا به تعدادی از آن‌ها اشاره می‌شود:

۱-۳-۴. اقناع

مهارت‌های اجتماعی به ما فرصت ارتباط بهتر با مخاطب را می‌دهد و شامل مهارت‌های میان‌فردی مثبت مانند: اقناع و گوش دادن پویا و غیره است که اقناع بالاترین سطح ارتباطات و نوعی تلاش صادقانه برای مجاب ساختن مخاطبان به پذیرش موضوع و خواسته به وسیله ارائه مناسب اطلاعات است. اقناع همان هدف پایانی در انواع رفتارهای ارتباطی موفق یا ارتباط متعالی است. در اقناع روش‌ها بسیار اهمیت دارند و مهم‌ترین عناصر روشی آن افقی‌سازی رابطهٔ ابژه - سوژه و دو سویه بودن است. در حالت اول برای تسخیر دل و ذهن مخاطب باید به جای ارتباط عمودی - خطی به برقراری رابطهٔ افقی - غیرخطی با فرد توجه کرده، زیرا از بالا به مخاطب نگرستن مخصوص ارتباط‌های تحمیلی و سطحی و صوری است، ولی در ارتباط افقی، مخاطب، حق اظهارنظر یا مخالفت و طرد نیز دارد و فرایند ارتباط، پرسه‌ای طولانی است و برای تحقق اقناع باید به تعاملی بودن ارتباط و دوجانبگی آن توجه

داشت. شرط توفیق ارتباطات اقناعی برقراری پیوند ترکیبی با عناصر درونی ذهن است به گونه‌ای که پیام از دل مخاطب برخیزد. ابژه فعال و به صورت سوژه عمل کند. در حقیقت دیالکتیک سقراطی و نیز روش‌های ماماگونه در همین شمارند. در روند اقناع مخاطب از ابتدا جبهه‌گیری نبوده و اندیشه تحمیل نمی‌شود، بلکه مخاطب خود به جست‌وجوی پیام دلخواهش می‌رود (برای توضیح بیشتر ر.ک. ساروخانی، ۱۳۸۳: ۱۱۱ - ۱۱۲).

در داستان «درد سیاوش» وقتی جلال به منزل خواهرش «فرنگیس» در تهران می‌آید تا مشکل پیش آمده در عروسی دخترخواهرش «ثریا» را حل و فصل کند. نه تنها از عناصر اصلی روش‌های اقناعی و گوش دادن پویا بهره برده و سعی دارد ضمن برقراری ارتباط افقی و غیرخطی با خواهرش فرنگیس، به یک گفت‌وگوی دوسویه و تعاملی برسد، بلکه با استفاده از زبان بدن و مهارت‌های کلامی و غیرکلامی برای تسخیر دل و ذهن فرنگیس به خوبی استفاده می‌کند:

فرنگیس شکسته و نگران بود احوالپرسی کنان وارد آپارتمان شدیم من از زمزمه حرف زدنش فهمیدم ثریا لابد باید خواب باشد. به شوخی پرسیدم: «وصال لیلی و مجنون سر نگرفت؟» فرنگیس سرش را تکان داد. گفت: «نه، وضع هم بد و خرابه.» رفتیم داخل؟ ... پات چگونه؟ «ماه» ... بیا بنشین ... پرسیدم: «چطورین؟» عروسی چگونه شد؟ اول پیاله و بدمستی؟ ... اول بسم‌الله و غلط ... دستم را دور کمر خواهرم انداختم و حالا آنطور که دلم می‌خواست در آغوشش گرفتم ناز و نوازشش کردم. بوسه‌ها بر سر و رویش زدم. لازم داشت ... بعد پرسیدم: «چیه فری؟ چگونه شده؟» (فصیح، ۱۳۶۶: ۱۳ - ۱۴).

در متن فوق جلال، با استفاده از مهارت‌های کلامی مثل حداقل ۴ بار پرسش به‌طور مستقیم درباره اوضاع و احوال زندگی فرنگیس و نیز مهارت‌های غیرکلامی مثل در

آغوش گرفتن و بوسیدن خواهرش سعی دارد تا یک گفتمان تعاملی برقرار کند و به نتایج دلخواه برسد؛ برای مثال:

دستش را گرفتم؛ گفتم: گرسنم نیست، فری. بشین، تعریف کن بفهمم چی شده ... به چشم‌های خواهرم نگاه کردم ... گفتم: شروع کن، فری هرچه توی دل تنگت هست بگو... اما فرنگیس حالا بیشتر فقط مرا برانداز می‌کرد. گفت: «جلال، تو اونجا همیشه تنهایی و من دلم ناراحته» ... من در حالی که یک لقمه نان و پنیر و سبزی گوشه لیم بود گفتم: «از ثریا بگو» ...

جلال در ادامه برای برقراری تعامل بیشتر از «خسرو» نامزد دخترخواهرش که از شب عقدکنان ناپدید شده است می‌پرسد: «پرسیدم: فری، حالا خسرو کجاست؟» ... «ما نمی‌دونیم دیشب تا حالا رفته، خبری ازش نیست» ... به چشم‌هایش نگاه کردم. گفتم «خسرو آدمی نیست که ثریا را در چنین موقعی ول‌کنه». فرنگیس سرش را تکان داد ... « (فصیح، ۱۳۶۶: ۲۵) و جلال در ادامه می‌گوید: «گفتم: نگران نباش، فری. پیداش می‌کنیم. او را بغل کردم، به خودم چسباندم» (همان: ۲۸).

در اینجا جلال سعی دارد بدون جبهه‌گیری و تحمیل نظر، خواهرش فرنگیس را به جست‌وجوی مطلوب دلخواهش سوق دهد؛ درحالی که این کار بسیار رندانه و بافراست انجام می‌شود. درحقیقت، جلال به محض ورود به منزل خواهرش فرنگیس توانست او و دخترش ثریا را به‌گونه‌ای اقناع کند که دیگر خبری از آن فضای انزواطلبانه و همراه با وحشت و آه و ناله و ناامیدی نباشد؛ جلال آن‌ها را امیدوار کرده و با گوش‌سپاری فعال به دل‌نگرانی‌های آن‌ها و وادار کردنشان به سخن گفتن و اهتمام به برقراری رابطه تعاملی از طریق پرسیدن سؤال و استفاده از زبان بدن و مهارت‌های کلامی و غیرکلامی به بهترین نحو ممکن، بحران را مدیریت کند.

جلال اغلب در داستان‌ها عادت به شنیدن واژه «نه» ندارد و به راحتی می‌تواند طرف مقابل را با استدلال‌های خاص خود متقاعد کند، برای مثال، در داستان «درد سیوش» برای ملاقات با «سرهنک دیوان لقا» که در بیمارستان تحت مراقبت‌های ویژه و ممنوع‌الملاقات است، به آسانی پاسبان پشت در اتاق را متقاعد می‌کند و اجازه ورود می‌گیرد: «پاسبانی که صورت و چشم‌های ورقلنبیده الکلی داشت پشت در اتاق بود. من خودم را به سرکار معرفی کردم، احوال جناب سرهنک را پرسیدم؛ سرسری گفت: «جناب سرهنک حال ندارند، بفرمایید» اما من بالأخره او را متقاعد کردم؛ اجازه دهم برای چند ثانیه سرهنک را ببینم ...» (همان: ۴۹). استفاده از واژه «سرهنک» برای پاسبان پشت در اتاق، بیانگر مهارت خارق‌العاده جلال در ایجاد پل ارتباطی مؤثر با افراد است.

۲-۳-۴. زبان بدن

کسب مهارت‌های اجتماعی اعم از مهارت استفاده از زبان بدن یکی از مؤلفه‌های مهم ارتقا و تقویت سواد عاطفی است؛ مهارت‌های اجتماعی، رفتارهایی اکتسابی هستند که از راه مشاهده، مدل‌سازی، تمرین و بازخورد به دست آمده و از بزرگ‌ترین هنرهای انسانی و دستاوردهای بشر در عصر حاضر است (هیوت و داوسون، ۲۰۱۱).

شخصیت ممتاز جلال آریان در داستان‌های فصیح مدیون آگاهی وی از دانش مهارت‌های اجتماعی است. وی در داستان «شراب خام» به راحتی با استفاده از یکی از ابزارهای مهارت اجتماعی یعنی استفاده از زبان بدن در مکان و زمان مناسب توانست به مدیریت رفتار خود با پلیسی به نام «اسدی» پردازد و به غرض خود بدون هیچ تلاشی برسد. برای مثال، اسدی وقتی شرح ماجرای ربوده شدن زهرا و کشته شدن صمد خزایر و خودکشی زهرا را از زبان جلال می‌شنود، از جلال می‌خواهد کارت

ویزیت او را داشته باشد تا اگر اطلاعات جدیدی داشت به او اطلاع دهد. جلال برای جلب توجه اسدی این گونه اقدام می‌کند:

با انگشت به کارت ویزیت او که زیر شیشه روی میز است تپ تپ می‌زنم، از اینکه کارت خود را زیر شیشه براق میز من می‌بیند احساس افتخار و غرورش شکوفا می‌شود. سپس بلند می‌شود، با من با حرارت دست می‌دهد و به دنبال کار خود و کشف جنایات تهران و شهرستان‌ها می‌رود (فصیح، ۱۳۷۰: ۳۳۵).

جلال برای جلب توجه اسدی و ایجاد پیوند عاطفی بیشتر با اسدی، از مهارت‌های غیرکلامی و زبان بدن بهره برده و با کوبیدن انگشت خود به کارت ویزیت اسدی زیر شیشه می‌زنی می‌کوشد تا او را با خود همراه کرده و حس غرور او را برانگیزاند و اینگونه اسدی را شیفته خود می‌گرداند.

یا در داستان «گردابی چنین هایل» جلال در برخورد با دوست قدیمی خود «خداداد بهرامی» از زبان بدن بهره می‌برد و می‌گوید: «... با حرکت سر و لبخند موافقت می‌کنم» (فصیح، ۱۳۸۲: ۹۸) و در ادامه: «دست به گیسوانش می‌کشم» (همان: ۱۶۸). جلال در داستان «درد سیاوش» نیز از زبان بدن خود برای آرامش خواهرش «فرنگیس» استفاده می‌کند و می‌گوید: «بدن نازک و شکننده خواهرم را در آغوش گرفتم، موهای خوشبو و آراسته‌اش را بوسیدم... دستم را دور کمر خواهرم انداختم و حالا آنطور که دلم می‌خواست در آغوشش گرفتم ناز و نوازشش کردم. بوسه‌ها بر سر و رویش زدم؛ لازم داشت...» (فصیح، ۱۳۶۶: ۱۳ - ۱۴).

۴-۳-۳. مهارت حل مسئله

در نظریاتی که بر پیامدهای رفتاری تأکید دارند مهارت‌های زندگی را شیوه‌ای برای حرکت فرد به سمت یادگیری‌های اجتماعی و بافت فرهنگی مناسب می‌دانند و اغلب

روی کسب مهارت‌ها به‌عنوان یک هدف تمرکز کرده و داشتن مهارت‌های اجتماعی به‌ویژه مهارت حل مسئله را در ارتباط بین فرد و حل کشمکش‌ها به‌عنوان عامل اصلی رشد و سلامت انسان قلمداد می‌کنند؛ هرچند بین مهارت‌های اجتماعی و رشد اجتماعی رابطه مستقیم و مثبت وجود دارد، اما از سویی، کمبود یا فقدان مهارت‌های اجتماعی هم می‌تواند مشکلات رفتاری و روانی مانند افسردگی، اضطراب و استرس و نیز مشکلاتی مانند: بزه‌های جنسی، پرخاشگری، تنهایی و مشکلات و معضلات تحصیلی و حرفه‌ای و ... را در پی داشته باشد (حسین‌پور و پوررستم، ۱۳۹۷: ۱۰۳؛ هانسن، نانگل، میر، ۱۹۹۸).

جلال هم در سراسر داستان‌های پلیسی فصیح به خوبی از مهارت حل مسئله استفاده کرده است، برای مثال، وقتی جلال متوجه شد که «فرخ» در ماجرای کشته شدن همسرش «سیاوش» یعنی پدر «خسرو» رفتار مشکوکی دارد، به‌گونه‌ای از او سؤال و جواب کرد که دست و پایش را گم کرده و سرنخ‌هایی از زندگی پر رمز و راز گذشته‌اش برملا کرد؛ اما وقتی فرخ قصد داشت تا با جار و جنجال از پاسخ‌گویی خودداری کند، جلال با استفاده از مهارت حل مسئله، به‌خوبی توانست بحران را مدیریت کند. جلال از فرخ می‌پرسد: «پرسیدم: پدرش خودکشی کرده؟

شما بهتر می‌دونید یا من؟

...سؤال‌های مرا با سؤال دیگری جواب می‌داد یا پرت می‌کرد.

گفتم: مادر خودتون گفت که شما دیدید سیاوش داشته دست و پا می‌زده و غرق می‌شه. گفت من ضامن حرف‌های مردم دیگه که نیستم هستم؟ من می‌گم خودکشی کرده توی همون رودخونه ...» (فصیح، ۱۳۶۶: ۱۰۴ - ۱۰۵).

در ادامه فرخ برآشفته و گفت: دیگران اون حرف‌های مزخرف را به اون شهروز دیونه گفتند و باعث شدند خسرو به مرگ پدرش شک کند. جلال با خونسردی به فرخ می‌گوید:

دیوونه ست درست. همه گفته‌ن اون دیوونه ست اما دلیل خسرو چیه؟ خسرو، چه دلیلی داره که این حرف رو جدی بگیره؟ لابد دلیلی داره. آیا دلیلی داره؟ چه دلیلی داره؟ ... پرسید: چرا تشریف نمی‌برین از فامیل پدرش بپرسین؟ گفتم: می‌رم می‌پرسم چشم. گفت: به من چه؟ یعنی چه؟ ... زن متشخص و محترم چند دقیقه پیش، حالا که وضع گفت‌وگو بر وفق مرادش نبود تبدیل شده بود به یک ماشین اعصاب‌خردکنی بعد من آخرین سؤال را از او کردم. گفتم: خانم دیوان لقا، اون شبی که فرداش سیاوش مرد؛ بجز شما و سیاوش و خسرو و اون کلفت دهاتی کس دیگری هم توی باغ کرج بود؟ به من خیره‌خیره نگاه کرد؛ چشمانش دو دو می‌زد. دست و پایش را گرفته بودم بلندش کرده بودم و پرتش کرده بودم توی دره‌های سیاه راز و رمز بیست و سه سال عذاب. نه تنها جوابم را نداد، بلکه حتی با قهر و قطع رابطه، سرش را انداخت پایین؛ دیگر نگاهم نکرد؛ حتی خداحافظی هم نکرد (همان: ۱۰۴ - ۱۰۷).

و این‌گونه جلال با مهارت اجتماعی حل مسئله، جواب معما را پیدا کرد.

۴-۴. یکدلی و مدیریت روابط (همدردی)

همدلی و همدردی یکی از توانایی‌های هیجانی مهم در زندگی اجتماعی بشر است. اصطلاح همدلی را نخستین بار «لیپز» در پژوهش‌های روان‌شناسی به کار برده که یک توانایی عاطفی برای تجربه هیجان‌های دیگران یا توانایی شناختی برای فهم هیجان‌های اشخاص دیگر معرفی شده است درواقع همان پاسخ‌های هیجانی مشاهده شده، به

هیجان درک‌شده دیگران است (نریمانی و همکاران، ۱۳۹۶: ۱۱۸ به نقل از ایکز و بریانت و هوگان). همدلی بر پایه خودآگاهی بنا شده، هر قدر فرد نسبت به احساسات خود گشاده‌تر باشد در یافتن احساسات دیگران ماهرتر خواهد بود؛ درواقع نیرومندترین شکل گوش کردن غیردفاعی، همدلی یا شنیدن احساسات پنهان در پس گفتارهاست (گلמן، ۱۳۸۳: ۱۳۹، ۲۰۰ نیز ر.ک. استاین، ۱۳۹۴: ۸۳ - ۹۷). همدلی و همدردی در کاهش آسیب‌های رفتاری و پرخاشگری سهم بسزایی دارد؛ ویژگی مهمی که جلال با آن از آسیب‌های رفتاری ازجمله پرخاشگری و عصبانیت دور شده و به بهترین وجه، رفتارش را مدیریت کرده است. بررسی داستان‌های فصیح نشان داد که جلال در حیطه کسب آگاهی از دیگران بسیار می‌کوشد تا به درک و مدیریت بهتر احساسات دیگران بپردازد.

برای مثال، جلال، هر روز ساعت‌ها برای برادر بیمار خود - یوسف - وقت می‌گذارد تا ارتباط بسیار قوی با او داشته باشد؛ او از علاقه یوسف به کتاب‌های رمان روسی و شعر آگاه بوده و اغلب چنین کتاب‌هایی را برای او می‌برد. هر از گاهی با اجازه پزشک، یوسف را برای گردش به تجریش برده و با او ناهار می‌خورد و موسیقی گوش می‌دهد؛ یا حتی شیرینی مورد علاقه او نان خامه‌ای را خریداری می‌کند و گاهی هم چند شاخه گل داودی برای او می‌خرد؛ یا دادن پیشنهاد غذای قناری در شمار این موارد است.^۷ همچنین روزی که مستخدم بیمارستان روبه‌روی یوسف موشی را وحشیانه کشته و یوسف جسد موش را در پاکت نامه گذاشته و به جلال نشان می‌دهد، جلال بسیار متأثر شده و از زبان یوسف روایت می‌کند:

لحنش غمگین بود ... جلال چرا خدا آدم‌ها رو این جور خلق کرده که با چوب کله موش بیچاره رو سوراخ کنیم؟ ... گفتم: خوب آره این کار خیلی ظالمانه‌ای یه

که کسی کله موش بدبخت رو با چوب سوراخ کنه. ولی بعضی وقت‌ها مردم مجبورند جانورهای موذی را از خانه و از زندگی خود دور کنند. کی کله موش رو سوراخ کرده؟ ... برایم تعریف کرد که چه‌طور، این طوبی خانم مستخدمه پیر و بدجنس مؤسسه، یک موش را تو تله گرفته و بعد با یک چوب از لای سیم‌های قفس، تو سر مفلوک فرو آورده و آن را کشته بود ... چشمان یوسف پر از اشک بود به خاطر سپردم که موقع برگشتن با دکتر بهرامیان حسابی سر این موضوع دعوا کنم که دیگر جلو مریضی مثل برادر من، این کارهای وحشتناک جانورکشی را تکرار نکنند ... (فصیح، ۱۳۷۰: ۲۹ - ۳۰).

باتوجه به متن بالا، علی‌رغم اینکه جلال به ذهن خود می‌سپارد که در لحظه خروج با دکتر بهرامیان سر این مسئله حسابی دعوا کند، اما در ادامه داستان با زبان برهان و استدلال به آسیب‌شناسی رفتار مخرب طوبی خانم می‌پردازد؛ جلال بیشتر با سواد عاطفی خود، بحران‌ها را مدیریت می‌کند و جار و جنجال و کتک‌کاری در زندگی جلال مگر در مواقع اضطراری و بن‌بست، جایی ندارد.

در داستان «گردابی چنین هایل» جلال در برخورد با پدر دوست قدیمی‌اش «خداداد بهرامی» می‌گوید: «پیرمردی دراز با قوزی بدقواره و ریشی سفید، عصا به‌دست، روی پله کوچک سمت چپ کنار مسجد نشسته ولی وول می‌خورد؛ انگار می‌خواهد بلند شود اما نمی‌تواند؛ کسی هم اهمیت نمی‌دهد ... می‌روم جلو ببینم چطور می‌توانم کمکش کنم، بلند شود یا به جایی که می‌خواهد برود؛ برسانمش» (فصیح، ۱۳۸۲: ۴). جلال آریان بدون اینکه از قبل پیرمرد را بشناسد اما او را درک کرده و به دنبال پاسخ مناسب به هیجانات اوست.

یا در جای دیگر، در داستان «گردابی چنین هایل» از زبان جلال آریان آمده است: «برای تغییر صحبت می‌پرسم پدر جان چند سالی دارند؟» (همان: ۱۰). و در ادامه،

برای دادن پاسخ مناسب به هیجانان روحی خداداد می‌گوید: «پس بیا فردا یه قراری بذاریم توی رستوران فرید جلوی ساختمان مرکزی جدید و کتابخونه شرکت، یه ناهاری با هم می‌زنیم چون من خیلی دلم می‌خواد بقیه این ماجراهای تو رو بشنوم. ابوی ناهارها خونه‌س؟» (همان: ۱۶). جلال می‌کوشد برای ترغیب خداداد به سخن‌گفتن و رهایی او از پیله تنهایی، وی را به رستوران و گردش دعوت کند و در ادامه خود را مشتاق شنیدن داستان زندگی وی نشان دهد.

همچنین جلال، در زمینه مهارت تفکر بازتابی، درگیری ذهنی در عقاید فیلسوفانه و دوراهی‌های اخلاقی، پرسش برای کشف ارزش‌ها، قضاوت کردن، نتیجه‌گیری و قدرت تصمیم‌گیری نیز خارق‌العاده است؛ چنانکه در برخورد با یوسف که از کشتن بی‌رحمانه موش در بیمارستان به شدت رنجیده‌خاطر شده، با استفاده از این نوع مهارت و به‌کار بردن زبانی ساده و قابل فهم، سعی دارد به بهترین شیوه، یوسف را متقاعد کند:

تمام زندگی خودش یه چیز ساده و اتفاقیه. ما یک چیزی هستیم. ولی روز به روز ازمون کم می‌شه؛ هر روز صبح که از خواب بلند می‌شیم؛ یک کمی متولد می‌شیم؛ هر شب که می‌خوابیم؛ یک درجه به مرگ نزدیک‌تر می‌شیم. سر بابا و ننه‌مونو می‌خوریم و بچه‌هامونم سر ما رو می‌خورن. نپرس چرا. یوسف فکر می‌کنی حالا به سر اون موش که گذاشتی اونجا زیر خاک، چی میاد؟ تا ابد لطیف و نازک و خونالود می‌مونه؟ حالا که گربه نخوردش کرم‌های زیر خاک، می‌خورندش و کیف می‌کنند بعد کرم‌ها می‌میرن و سبزه قشنگ از خاک بیرون میاد؛ بعد بره بی‌گناه می‌یاد و آن را می‌خوره و بره را هم آدم می‌گیره می‌کشه کباب می‌کنه و می‌خوره که منم الان بدم نمی‌آمد (فصیح، ۱۳۷۰: ۳۱ - ۳۲).

در ادامه از شرایط روحی بد یوسف یاد می‌کند و می‌گوید: «از روزهای ناجورش بود و حالش بد. سفت بغلش کردم وارد ساختمان شدیم و به اتاقش رفتیم و مدتی

پیشش ماندم وقتی از او خدا حافظی می‌کردم انگار با یک گونی خالی و خیس دست می‌دادم با وجود اینکه حال خودم افتضاح بود؛ به دفتر دکتر بهرامیان رفتم و از کاری که مستخدمه جلو یوسف انجام داده بود؛ شکایت کردم ...» (همان: ۳۲).

در متن داستانی فوق، عبارت «سفت بغلش کردم» بیانگر استفاده بهینه جلال از زبان بدن در رفتار است. او در بحرانی‌ترین شرایط از اصول سواد عاطفی و رفتار به اقتضای حال افراد غافل نیست.

یا در داستان «شراب خام» به‌خوبی، این حس همدردی و همدلی هویدا است؛ چنانکه وقتی جلال آریان به حادثه کشته شدن مهین حمیدی در ترن می‌اندیشد این حس را بهتر بروز می‌دهد. در ادامه جلال می‌گوید: «جلو سر لامبم درد شدیدی پیچیده بود. از این همه زیاد حرف زدن خودم هم مبهوت بودم تمام کلمه داغ و گلویم خشک بود خستگی و بی‌خوابی دیشب و شوک مرگ دختر مرده در ترن حالا اثرش را توی مخم نشان می‌داد» (همان: ۳۱ - ۳۲).

یا در داستان «فرار فروهر»، حس همدردی جلال از جریان سیال ذهن او آشکار است؛ وقتی جلال برای پیدا کردن جعفر فروهر به خانه اقوام وی می‌رود و شرایط حاج علی آقای نابینا را در آوردن سیلندر می‌بیند؛ حس همدردی او اینگونه تجلی می‌یابد: «در این فکر که حاج علی آقای کور مادر مرده، با اون پا، چه جوری دارد؛ سیلندر گاز را از پله‌ها می‌آورد بالا ...» (فصیح، ۱۳۷۲: ۳۰). در داستان فوق نیز جلال با اینکه در حال گفتمان سر مسئله پیدا کردن جعفر فروهر است، اما در ذهن خود به حس همدردی با حاج علی آقای نابینا پرداخته و این‌گونه می‌تواند در جذب مخاطب و توصیف شخصیت‌های داستانی مؤثر واقع شود.

۵-۴. خودانگیختگی و انگیزه

خودانگیختگی نیروی بالقوه و درونی که به شخص انگیزه انجام فعالیت‌ها را داده و او در انتظار پاداش و تقویت بیرونی نیست. پیشرفت از روی خوشحالی ابتکار و بدیهی‌گویی یادگیری از طریق آزمایش و خطا و خلاقیت است (حسن‌پور، ۱۳۹۹: ۲۳۰). انگیزه همان نیروهای کشاننده است که فرد را به انتخاب، انجام دادن عمل یا ترجیح یک فعالیت بر فعالیت دیگر وادار می‌کنند (میرزائیان و دیگران، ۱۴۰۳: ۲۴۲ به نقل از دیبوراجی).

درواقع، جلال آریان هم از این حوزه مستثنا نبوده و حقیقتاً پیوند عظیمی بین حوزه‌های شناختی و عاطفی وی برقرار بوده؛ به گونه‌ای که این پیوند قوی در رفتارش با دیگران به خوبی هویدا است.

نمونه‌هایی از خودانگیختگی و انگیزانندگی‌های جلال در داستان «فرار فروهر» مربوط به زمانی است که جلال برای نخستین‌بار وقتی با خانم فروهر - دوست پریشان‌احوال خواهرش فرنگیس - روبه‌رو می‌شود که از گم شدن همسرش نگران است؛ به‌خوبی شرایط بد روحی او را درک کرده و به‌دنبال راهکاری برای حل مشکلات وی است. از این رو، او را به صبر امر می‌کند. جلال همواره از یک نیروی شگفت بالقوه در رفتار خود برخوردار است که بی‌توجه به تقویت بیرونی، ابتکار عمل به خرج می‌دهد و هوش هیجانی شگفت خود را هویدا می‌سازد؛ برای مثال:

بالأخره می‌گویم: «ناراحت نباشید خانم دکتر. شما آدرس رو گیر بیارید، بعد به اتفاق می‌ریم بیرون. اول به پلیس اطلاع می‌دیم. پلیس الان کامپیوتر داره، به کلیه کلاتری‌ها و مراکز اورژانس اطلاع می‌ده. بعد هم می‌رم یه سری به منزل این داداش‌ها می‌زنم ... از اونجا شروع می‌کنیم. شما هم همینجا پیش این خانم

خوشگل و هم مدرسه‌ای سابقتون باشید. ناهاری هم بعداً می‌خوریم... بعد من میرم سر و گوشی آب می‌دم. همه چی درست می‌شه (فصیح، ۱۳۷۲: ۱۲).

جلال سپس به سراغ برادران جعفر فروهر رفته و سعی در حل معمای گم شدن فروهر دارد.

یا زمانی که خواهرش فرنگیس به‌خاطر دوست سابقش، غمگین است، جلال بعد از شرح گزارش‌های خود برای یافتن فروهر، می‌کوشد برای همدردی با خواهرش فرنگیس و تلطیف فضای سنگین خانه به او چشمکی بزند و با زبان طنز می‌گوید: «معمولاً وقتی شوهر غیبت می‌کنه "زنه" خوشحال می‌شه. اما او خوشحال نبود زهره ترک بود» ... فرنگیس در تحلیل شخصیت سوسن فروهر، نظر جلال را قبول ندارد و می‌گوید: «جلال تو چه قدر خوش‌خیالی ... ضمناً واژه "نفرت مخفی" هم به سوسن نمی‌آد. اون زن خوبیه. توی دنیای خودش. خوب تهرونی یه - توی دنیای خیاطی، گل و گلدون و کتاب رمان و غیره» (همان: ۶۰).

اما جلال از سواد عاطفی فراوانی برخوردار بوده و در تحلیل شخصیت سوسن فروهر بسیار موشکافانه‌تر از فرنگیس است: «عزیزم. سرکار علیه سی سال توی جزیره نیمچه انگلیسی آبادان زندگی کردی، تهرونی‌های اصیل قدیم - قدیم‌های قاجار و زیر بازارچه درخونگاه رو یادته. اون‌ها "پارسیان اهل کتاب" اهورامزدا نیستند. اهل خون و عرق و چاقو و کباب کوبیده و پیازند. بیشترشون دل‌کوری و نفرت و قهر و دورویی توی رگ و پی شونه. بیا یه خورده درباره ارتباط و گذشته شون حرف بزنیم اگه قراره من کمک کنم، بهتره بعضی چیزارو بدونم - اگه کینه و راز و رمزی بینشون بوده و هست» (همانجا).

قدرت برقراری ارتباط جلال آریان با دیگران و پردازش اطلاعات آن‌ها در ذهن حاکی از هوش هیجانی بالای وی است. چنانکه در برخورد نخستین خود با سوسن - دوست سابق خواهرش - مدیریت ارتباطی فوق‌العاده‌ای از خود بروز می‌دهد و در ادامه، به بهترین نحو ممکن، به مدیریت هیجانات خود، خواهرش فرنگیس و سوسن می‌پردازد. او نه تنها خودانگیخته است، بلکه در انگیزش دیگران نیز تبحر فراوانی دارد و اغلب خلاقیت به خرج می‌دهد. او برای مدیریت بهتر ارتباط خود با دوست خواهرش و کمک‌رسانی بیشتر به او می‌کوشد تا با ویژگی‌های فکری و شخصیتی و نیز مسائل زندگی وی بیشتر آشنا شود و برای رسیدن به این مهم، از خواهرش فرنگیس، سؤالاتی درباره سوسن بپرسد تا رفتار مناسب‌تری از خود نشان دهد. در ادامه خواهرش فرنگیس می‌خواهد این بحث ادامه پیدا نکند و جلال حداکثر تلاشش را در رفع مشکل بکند. مهارت همدردی جلال بسیار بالاست و پاسخ او گویای این مطلب است: «باشه چشم. بلند می‌شوم خواهرم را می‌بوسم ... "متشکرم عزیزم" ... "شام مام چیزی داریم یا بریم بیرون ولخرجی؟"» (همان: ۶۲). جلال با دادن پیشنهاد بیرون رفتن و گردش، قصد عوض کردن فضا را دارد.

ویژگی برانگیختگی وی تاحدی است که به‌صورت خودجوش برای یافتن جعفر فروهر به سراغ برادرش، مش ممد کوتول فروهر رفته که یک دوره‌گرد سیگارفروش است و می‌گوید:

«سلام و علیکم، جناب. خوابیم یا بیدار؟» سرش تکانی خورده و می‌گوید؟
 «بع؟» «یه پاکت وینستون لطفاً» «ور دارید» حال و حوصله دست دراز کردن ندارد. می‌نشینم یک پاکت وینستون برمی‌دارم. «چنده پدر؟» «صد و ده»
 ... پول را رو می‌کنم و می‌گویم: «شما بنده را نمی‌شناسید مش ممد آقا. من

از دوستان دکتر جعفر فروهرم اخوی شما. شما ممد آقا هستید دیگه،
درسته؟» (همان: ۱۴۵).

جلال با هر قشری به زبان و شیوه خاص ایشان رفتار می‌کند. در داستان «گردابی
چنین هایل» جلال به انگیزش خداداد پرداخته تا احساسات او را برای مادرش
برانگیزاند؛ چنانکه اشاره به مادر خداداد «فریدا خانم» دارد؛ فریدا زمانی که پدر خداداد
یعنی «سید عبدالله بن سعد و پسر ارشد سید مصطفی ابوبوارده» او را به طلب شناسنامه
ایرانی می‌فرستد؛ فریدا به همراه عموی خوشنام و باسوادش «علی بهرامی» برای
خداداد، شناسنامه‌ای با نام و نام خانوادگی «خداداد بهرامی» می‌گیرد در این قسمت از
داستان، خداداد از سرنوشت مادر خود هیچ خبری ندارد و جلال در گفت‌وگو با
خداداد با بهره‌گیری از هوش عاطفی خود نقل می‌کند:

نگاه کن در سرنوشت ما آدمیزادها درسته که مرد باعث می‌شه ما به صورت نطفه
به وجود بیاییم، اما این مادرها هستند که ما رو در رحم خودشون می‌سازند و با
زاییدن به دنیا میارن و بزرگ می‌کنند و به دنیا وارد می‌کنند و تا آخر عمر حتی در
قلبشون ما رو دوست دارند ... او هر جا هست تو رو فراموش نکرده ... اگه زنده
ست و به تو در شرکت نامه ننوشته لابد نمی‌خواد تو رو ناراحت‌تر بکنه و به
حول و لای هذا و کدای بیشتری بندازه (فصیح، ۱۳۸۲: ۲۲/۲۱).

در جدول ذیل، مؤلفه‌های اساسی سواد عاطفی براساس الگوی گلمن پیرامون
شخصیت جلال آریان در داستان‌های «شراب خام»، «فرار فروهر»، «شهباز و جغدان»،
«گردابی چنین هایل» و «درد سیاوش» بررسی شده است:

جدول ۱: بررسی فراوانی عناصر پنج‌گانه نظریه گلدمن پیرامون سواد عاطفی در پنج داستان

پلیسی اسماعیل فصیح

اسامی رمان‌ها / مؤلفه‌های سواد عاطفی	فراوانی خودآگاهی	فراوانی کنترل عاطفی و مدیریت احساسات	فراوانی مهارت‌های اجتماعی	فراوانی یکدلی مدیریت روابط (همدردی)	فراوانی خودانگیزگی و انگیزه
شراب خام	۲۴	۸	۲۷	۴۶	۱۰
شهباز و جغدان	۲۰	۷	۲۹	۳۸	۹
گردابی چنین هایل	۱۰	۸	۲۵	۲۱	۴
درد سیاوش	۱۶	۱۴	۲۱	۲۶	۴
فرار فروهر	۲۵	۱۳	۱۸	۲۹	۸

براساس نتایج به‌دست آمده از جدول ۱، شخصیت جلال در داستان‌های پلیسی فصیح از بین همه مؤلفه‌های سواد عاطفی بیشتر به همدلی و همدردی اهتمام ورزیده و کم‌تر از همه به مقوله کنترل‌گری عواطف پرداخته است. درحقیقت جلال بیش از کنترل‌گری به ابراز عواطف توجه داشته و به راحتی در وجود افراد نفوذ کرده و در مواردی توانسته به خوبی اعتقادات خود را به ایشان القا کند؛ چنانکه در داستان «شراب خام» به راحتی در ماجرای قتل صمد خزایر بر روی ذهن زهرا حمیدی تأثیر گذاشته و

او را مجاب کرده که در قتل صمد نقشی نداشته است او بیش از آنکه به دنبال کتمان احساسات خود باشد؛ به بروز آن‌ها پرداخته و براساس شواهد فوق می‌توان به شخصیت برون‌گرای جلال آریان پی‌برد.

۵. نتیجه

بررسی عنصر سواد عاطفی و مؤلفه‌های آن براساس نظریه گلמן در شخصیت اول داستان‌های پلیسی فصیح یعنی «جلال آریان» از دغدغه‌های این پژوهش است. براساس نتایج، عنصر سواد عاطفی و مؤلفه‌های پنج‌گانه آن در شرایط کنونی، سهم بسزایی در کاهش فاصله عاطفی بین افراد، افزایش شناخت ما از هیجانات، بالابردن سطح آگاهی فرد در مدیریت روابط فردی و اجتماعی دارد و البته به اندیشیدن و درک درست و انتقال بهتر احساسات و هیجانات کمک کرده و در یک کلام می‌تواند بر بهبود روابط و مناسبات اجتماعی اثر بگذارد و از آسیب‌های حیطه رفتار و اخلاق، تنش‌ها و آمار جرم و جنایت در زندگی ماشینی امروزی بکاهد. عنصر سواد عاطفی در داستان‌های فصیح بر جذابیت داستان‌ها افزوده؛ چنانکه جلال با به‌کارگیری انواع مهارت‌های اجتماعی مانند مهارت‌های کلامی، زبان بدن، مهارت حل مسئله، مهارت تصمیم‌گیری و غیره نقش بسیار مهمی در افزایش سطح کیفی داستان‌های خود و ایجاد انگیزه و کشش در همراه کردن مخاطبان دارد؛ به طوری‌که خواننده کتاب را در دست گرفته و تا پایان داستان را ادامه می‌دهد. بررسی‌ها در پنج داستان مشهور فصیح با رنگ و بوی ادبیات پلیسی و کارآگاهی ازجمله «شراب خام، فرار فروهر، شهباز و جغدان، گردابی چنین هایل و درد سیاوش» نشان داد که از میان مؤلفه‌های پنج‌گانه الگوی گلמן در

داستان‌های مذکور، عنصر یکدلی و مدیریت روابط (همدردی) بیش از سایرین بوده و جلال در تمام این داستان‌ها با استفاده از این مؤلفه بر تمام کاراکترهای داستانی اثر گذاشته و نه تنها به تقویت پی‌رنگ داستان‌های پلیسی بیفزاید، بلکه توانسته است شخصیت «جلال آریان» را به عنوان شخصیتی برون‌گرا، فعال و اثرگذار و خلاق و بی‌بدیل معرفی کند و از سویی نشان دهد که سواد عاطفی چگونه می‌تواند در انتقال بهتر احساسات و مدیریت هیجانات کمک کند و با استفاده از عنصر سواد عاطفی، می‌توان معضلات جوامع امروزی را رفع کرد. سپس مهارت‌های اجتماعی یا مهارت‌های نرم مانند اقناع‌گری، استفاده درست از زبان بدن و داشتن مهارت حل مسئله بالاترین بسامد را به خود اختصاص داده و در مرتبه سوم خودآگاهی شخصیت جلال نقش اساسی در تبیین عنصر سواد عاطفی وی داشته و این مسئله بیانگر آن است که تلاش برای ارتقای خودآگاهی و شناخت خود و نیز افزایش مهارت‌های نرم و اجتماعی از مهم‌ترین عناصر کلیدی در بالابردن میزان یکدلی و مدیریت روابط (همدردی) فرد است. درحقیقت یکی از دلایل موفقیت و اشتها آثار فصیح، توجه به استفاده از ظرفیت هوش هیجانی شخصیت‌های داستانی خود به‌ویژه شخصیت اصلی جلال است و نویسندگان دیگر نیز می‌توانند با استفاده از این ظرفیت‌ها برای جذابیت و کشش بیشتر داستان‌هایشان بهره ببرند و به صورت غیرمستقیم نقش سواد عاطفی در رفع بحران‌های اجتماعی به خواننده تفهیم خواهد شد.

پی‌نوشت‌ها

۱. گلشن، ۱۳۸۳: ۱۳.

2. Hans Eysenck

۳. کریمی، ۱۳۷۹: ۱۴۱.

۴. نویسندگان کاملاً آگاهانه، این اصطلاح را به کار برده‌اند، زیرا هرچند این اصطلاح یک اصطلاح عامیانه و امروزی است؛ اما به نظر نگارندگان بهترین معادل فارسی در بازتاب مفهوم هوش هیجانی است، زیرا این اصطلاح به‌طور دقیق همان مدیریت و کنترل احساسات و عواطف افراد است که برپایه خودکنترلی و دیگر کنترلی فرد استوار است.

۵. آربین، ۱۳۹۲: ۱۶۳.

۶. برای توضیح بیشتر رک: سورین و تانکارد، ۱۳۸۱: ۲۳۵.

۷. فصیح، ۱۳۷۰: ص ۴ و ۵ و ۳۶ و ۵۳

منابع

استاین. استیون جی (۱۳۹۴). *تقویت هوش هیجانی برای دامیز*. ترجمه سید محبوبه محمدی. تهران: آتیسا.

آقایار، سیروس و ایزدی، معصومه (۱۳۹۰). *زندگی بهتر شغلی و شخصی با هوش هیجانی*. تهران: سپاهان.

آقایار، سیروس و شریفی درآمدی، پرویز (۱۳۸۶). *هوش هیجانی سازمانی*. اصفهان: سپاهان. اکبرزاده، نسرين (۱۳۸۳). *هوش هیجانی از دیدگاه سالوی و دیگران*. تهران: فارابی.

اکبری، ابراهیم و خانجانی، زینب و عظیمی، زینب و پورشریفی، حمید و علیلو، مجید محمود (۱۳۹۱)، «درمان تحلیل اثربخشی رفتار متقابل بر حالات شخصیتی، عزت نفس و نشانگان

بالینی افراد دچار شکست عاطفی». *روش‌ها و مدل‌های روان‌شناختی*، ۸، ۱ - ۲۲.

آربین، معصومه (۱۳۹۲). *مهارت‌های اجتماعی جوانان و ارتقای آنان*. کنگره پیشگامان پیشرفت.

ش ۴، صص ۱۶۳ - ۱۸۴. <https://sid.ir/paper/867433/fa>

آقابابایی، ناصر (۱۳۹۹). «روند پژوهش‌های روان‌شناختی شخصیت در ایران»، *نشریه*

روان‌شناسی فرهنگی. ش ۲ (ب). ۱۶۱ - ۱۷۹.

بدیع، عماد (۱۳۷۹). *اصل آثار فصیح (رمان‌ها)*. تهران: البرز

تیموری، علی و واثق عباسی، عبدالله (۱۴۰۲). «بررسی روان‌شناسی شخصیت بهمن در حماسه‌های ملی براساس نظریه تحلیل عاملی آیزنک». *مجله ادبیات فارسی*. ش ۳۴. ۸۲ - ۹۷.

ثمودی، جاوید (۱۳۹۲). *هوش هیجانی از تئوری تا عمل*. تهران: علم معمار رویال.
جعفرنژاد، احمد و ملکی، محمدحسن و اعظمی، امیر و راد، سیدسعید (۱۳۸۸). «بررسی تأثیر عواطف و احساسات بر روی به کارگیری تاکتیک‌های مدیریت تأثیر»، *فصلنامه راهبرد*، سال ۱۸، ش ۵۳، صص ۷۵ - ۹۸.

حسن‌پور، حسن (۱۳۹۹). «ارائه الگویی سرمایه معنوی از دیدگاه حضرت علی (ع)». *نشریه مطالعات مدیریت و حسابداری*. ش ۱. ۲۲۶ - ۲۳۹.

حسین‌پور، جعفر و پوررستم، مجید (۱۳۹۷). *عوامل موثر بر ارتقاء مهارت‌های اجتماعی کارکنان پلیس راهور*. *مطالعات امنیت اجتماعی*. ش ۵۴. ۹۹ - ۱۲۲.

خانجانی، کیهان (۱۳۹۹). «ادغامی از نگاه ژورنالیستی و پلیسی». *چراغ نامه*. ش ۲۲. ۶ - ۷.
ذات‌لویه، مریم و خالصی، نوید (۱۳۹۵). «کارکرد آموزش نقاشی برای دوره دبستان (تأکید بر مهارت‌های اجتماعی)». *کنفرانس بین‌المللی پژوهش در علوم و تکنولوژی*. صص ۲۱۰۷ - ۲۱۱۹. [SID. https://sid.ir/paper/857287/fa](https://sid.ir/paper/857287/fa)

رحمانی، سمیرا، الهی شیروان، مجید، قنسولی، بهزاد و اکبری، امید (۱۳۹۶). «تهیه و تدوین کتاب‌های دو زبانه داستان‌محور، مبتنی بر تقویت سواد عاطفی دانش‌آموزان ۸ تا ۱۴ سال». *پژوهش‌های زبان‌شناختی در زبان‌های خارجی*. ش ۲. ۴۵۱ - ۴۲۵.

زواری، درخشان، صادقی، فرشته، شهپر، رضا و رزاق‌پور، مرتضی (۱۳۹۸). «بررسی قابلیت‌های هوش هیجانی در قصه سمک عیار». *پژوهش‌نامه ادبیات تعلیمی (پژوهشنامه زبان و ادبیات فارسی)*. ش ۱۱ (۴۴). ۱۴۳ - ۱۷۶.

ساروخانی، باقر (۱۳۸۳). «قناع، غایت ارتباطات». *نامه علوم اجتماعی*. ش ۲۳. ۹۳ - ۱۱۵.

- سورین، ورنر جوزف و تانکارد، جیمز (۱۳۸۱). *نظریه‌های ارتباطات*. ترجمه علیرضا دهقان. تهران: دانشگاه تهران.
- عبدی، بهشته (۱۳۸۷). «مهارت‌های اجتماعی و مشکلات رفتار کودکان پیش‌دبستانی ایرانی». *روانشناسی تحولی (روانشناسان ایرانی)*. ش ۴ (۱۶). ۳۳۳ - ۳۴۱.
- علاقبند، لیلا، شریفی، حسن پاشا، فرزاد، ولی اله و آقاییوسفی، علیرضا (۱۳۹۹). «پیش‌بینی طلاق عاطفی براساس سواد عاطفی، سبک‌های مقابله‌ای، کیفیت زندگی، هیجان‌خواهی با میانجی‌گری تاب‌آوری». *علوم روان‌شناختی*. ش ۱۹ (۹۰). ۷۳۳ - ۷۴۳.
- علم، رضا و قریشی، حمزه (۱۴۰۲). «سواد عاطفی؛ الزامی برای کاربرد در مدرسه». *مطالعات روان‌شناسی و علوم تربیتی*. ش ۵۲. ۸۱۱ - ۸۲۰.
- فصیح، اسماعیل (۱۳۶۶). *درد سیاوش*. تهران: صفی‌علیشاه.
- فصیح، اسماعیل (۱۳۷۰). *شراب خام*. تهران: البرز.
- فصیح، اسماعیل (۱۳۷۱). *شهباز و جغدان*. تهران: پرسپولیس.
- فصیح، اسماعیل (۱۳۷۲). *فرار فروهر*. تهران: البرز.
- فصیح، اسماعیل (۱۳۸۲). *گردابی چنین هایل*. تهران: پیکان.
- کریمی، یوسف (۱۳۷۹). *روانشناسی شخصیت*. تهران: مؤسسه نشر و ویرایش.
- کوپر، براندن (۱۳۹۸). *هوش هیجانی*. مترجم پارسا بامشادی. تهران: علم.
- گلמן، دانیل (۱۳۸۳). *هوش هیجانی (خودآگاهی هیجانی، خویش‌داری، همدلی و یاری به دیگران)*. ترجمه نسرین پارسا. تهران: رشد.
- لطیفیان، مرتضی و سیف، دیبا (۱۳۸۶). «بررسی تأثیر خودآگاهی بر اختلالات روابط بین‌فردی دانشجویان». *مجله علوم اجتماعی و انسانی دانشگاه شیراز*. ش ۳. پیاپی ۵۲، ویژه‌نامه علوم تربیتی. ۱۳۷ - ۱۵۰.

نریمانی، محمد، فلاحی، وحید، حبیبی، یاسر و زردی، بهمن (۱۳۹۶). «بررسی خصوصیات روان‌سنجی پرسش‌نامه همدلی و همدردی در دانش‌آموزان». *روانشناسی مدرسه*. ش ۱. ۱۱۷ - ۱۳۱.

References

- Alaqeband, L., & Sharifi, H.P., & Farzad, V.A., & Aghayousefi, A. (2019). "Pish bini - ye Talagh - e Atefi bar Asas - e Savad - e Atefi, Sabk - ha - ye Moghabeleii, Keyfiyat - e Zendegi , Hayajan khahi ba meyanji gari - ye Tab Avari ". *Journal of Psychological Sciences*, no.19 (90), pp.733 - 743. SID. <https://sid.ir/paper/93101/fa> [In Persian]
- Abdi, B. (2008). "Maharat ha - ye Ejtemaei va Moshkelat - e Raftar - e kudakan - e phsh - dabestani - ye Irani". *Developmental Psychology (Iranian Psychologists)*, no.4 (16), 333 - 341. <https://sid.ir/paper/101222/fa> [In Persian]
- Aghababaei, N. (2019). "Ravand - e Pajuhesh - ha - ye Ravan shenakhti - ye Shakhsiyat dar Iran", *Journal of Cultural Psychology*, Volume 4, Issue 2 (b). pp. 161 - 179. [In Persian]
- Aghayar, S., & Izadi, M. (2011). *Zendegi - ye Behtar - e Shoghli va Shakhsi ba Hush - e Hayajani*. Tehran: Sepahan. [In Persian]
- Aghayar, S., & Sharifi - daramadi, P. (2007). *Hush - e Hayajani - ye Sazmani*. Isfahan: Sepahan. [In Persian]
- Akbari, E., Khanjani, Z., Azimi, Z., Poursharifi, H., & Alilu, M.M. (2012). "Darman - e Tahlil - e Asar bakhshi - ye Raftar - e Motaghabel bar Halat - e Shakhsit, 'ezzati - e Nafs va Neshanegan - e Balini - ye Afrad - e Dochar - e Shekast - e 'atefi: Ravesh - ha va Model - ha - ye Ravan - shenakhti". no. 8, p.p 1 - 22. [in Persian]
- Akbarzadeh, N. (2004). *Hush - e Hayajani: the View of Salvi et al*. Tehran: Farabi. [In Persian]
- Arbin, M. (2013). *Maharat - ha - ye Ejtema 'i - ye Javanan va Ertegha - ye Anan. Konger - e Pishgaman - e Pishraft*. Issue 4, pp. 163 - 184. <https://sid.ir/paper/867433/fa> [In Persian]

- Badi ', E. (2000). *Asl - e Asar - e Fasih*. (Novels). Tehran: Alborz. [In Persian]
- Bar - On, R. (1988). *The development of a concept of pasychological well - being Unpublished doctoral dissertation, Rhodes university, south Africa*.
- Cooper, B. (2019), *Emotional Intelligence, translated by Parsa Bamshadi*, Tehran: Alam. [In Persian]
- E'lm, R., & Ghureishi, H. (2024). "Savad - e Atefi, Elzami baraye karbord dar madrese ". Quarterly Journal of Psychological Studies and Educational Sciences, Year 5, Issue 52, pp. 811 - 820. [In Persian]
- Fasih, E. (1987). *Dard - e Siavash*, Second Edition, Tehran: Safi Alishah. [In Persian]
- Fasih, E. (1991). *Sharab - e kham*, Third Edition, Tehran: Alborz. [In Persian]
- Fasih, E. (1992). *Shahbaz and Joghdan*, Third Edition, Tehran: Persepolis. [In Persian]
- Fasih, E. (1993). *Farar - e Forouhar*, First Edition, Tehran: Alborz. [In Persian]
- Fasih, E. (2003). " *Gerdabi Chenin - Hayel*, 2nd edition, Tehran: Paykan. [In Persian]
- Goffman, E. (1959). "The presentation of self in everyday life". Garden city, NY: Bantam Books.
- Goleman, D. (2004), *Emotional Intelligence (Emotional Self - Awareness, Self - Control, Empathy and Helping Others)*, translated by Nasrin Parsa, Tehran: Roshd. [In Persian]
- Goleman, D. (1995). *Emotional intelligence*. New York: Bantam.
- Hansen D. J., Nangle, D. W., & Meyer, K. A. (1998). *Enhancing the effectiveness of social skills interventions with adolescents; Education & Treatment of Children*. no.21, pp. 489.
- Hassanpour, H. (2010). "Era'eye Olgui - ye Sarmay - e ye Ma'navi az Didgah - e Hazrat - e Ali ". Nashiye - ye Motale'at Modiriyat va Hesabdari , Vol. 6, Issue 1, pp. 226 - 239. [In Persian]
- Hosseinpour, J., & Pourrostan, M. (2018). 'Avame - e Moasser bar 'ertegha - ye Maharat - ha - ye 'ejtemaii - ye Karlonan - e Polis - e Rahvar. *Faslname*

- 'elmi Pajuheshi -ye Motale'at - e Amniyyat - e ejtema'ii. Issue 54, pp. 99 - 122. [In Persian]
- Huitt, W., & Dawson, C. (2011, April). *Social development: Why it is important and how to impact it. Educational Psychology Interactive*. Valdosta, GA: Valdosta State University. 27 - 1 . (1)3.
- Jafarnejad, A., & Maleki, M.H., & Azami, A., & Rad, S.S. (2009). “ *Barresi -ye Tasir - e Avatef va Ehsasat bar Ruye Bekargiri -ye Taktik - ha - ye Modiriyat - e Ta'sir*”, Faslnameh Rahbord, Year 18, Issue 53, pp. 75 - 98. [In Persian]
- Karimi, Y. (2000). *Personality Psychology*, 6th edition, Tehran, Publishing and Editing Institute. [In Persian]
- Khanjani, K. (2010). “*Edghami az Negah - e Jornalisti va Polisi* ”, Social - Cultural Journal of Cheragnameh, Issue 22, pp. 6 - 7. [In Persian]
- Latifian, M. & D.Sharifi. (2007). “*Barrasi - ye Tasir - e khod Agahi bar Ekhtelalat - e Ravabet - e Bein - e Fardi - ye Daneshjuoyan*”, Journal of Social and Human Sciences, Shiraz University, Volume 26, Number 3, Serial 52, Educational Sciences Bulletin, pp. 137 - 150. [In Persian]
- Low, G.R., & Nelson, D.B. (2006). *Emotional intelligence and college success: A research - based assessment and intervention model Center for Education development and Evaluation (CEDER) Retrieved from Texas A&M UNIVERSITY - KINGSVILLE WEBSITE*, 1 - 10.
- Narimani, M., Fallahi, V., Habibi, Y., & Zardi, B. (2017). “ *Barresi - ye khosusiyat - e Ravan Sanji - ye Porseshnameh Hamdeli va Hamdardi dar Danesh amuzan*”, Journal of School Psychology, Vol. 6, Issue 1, pp. 117 - 131. [In Persian]
- Rahmani, S. & M. Elahi Shirvan & B.Ghansoli & o.Akbari. (2017). “ *Tahiye va `Tadvin - e Ketab - ha - ye do Zabane Dastan Mehvar mobtani bar Taghviyat - e Savad - e Atefi - ye Danesh Amozan 8 - 14 Sal*” . Nashriyeh Pajuhesh - ha - ye Zaban Shenakhti dar Zaban - ha - ye khareji. Vol. 7, Issue 2, pp. 451 - 425. [In Persian]
- Salovey, P., & Mayer, J.D. (1990). *Emotional intelligence Imagination, cognition and personality*, no.9 (3), pp185 - 211.

- Samudi, J. (2013). *Hush - e Hayajani az* . Tehran: Elm - e Me'mar Royal. [In Persian]
- Sarokhani, B. (2004). “'eghna' ,*Ghayat - e Ertebatat* ”, Journal of Social Sciences, No. 23, pp. 93 - 115. [In Persian]
- Sorin, W.J., & Tankard, J. (2002). *Nazary - ye ha - ye Ertebatat. Tarjomeye Ali Reza Dehghan*. Tehran: University of Tehran. [In Persian]
- Stain, S. J. (2015). *Strengthening Emotional Intelligence for Dummies. translated by Seyyed Mahboobeh Mohammadi*. Tehran: Atisa. [In Persian]
- Teymuri, A., & Vaseghe Abbasi, A. (2014). "*Barresi - ye Ravan - shenasi - ye Shakhsyat - e Bahman dar Hamaseha - ye Melli bar Asas - e Nazariye - ye Tahlil - e A 'meli - ye Ayzenk*", Persian Literature Magazine, Vol. 19, Issue 34, pp. 82 - 97. [In Persian]
- Watson, D., Clark, L.A. (1988).” *Derelopment and validation of brief measures of positive and negative affect The PANAS SCalls*”. *Journal of personal social psychology*, no.6, 1063 - 1070.
- Zat Levineh, M., & Khalesi, N. (2016). "*Karkard - e Amuzesh - e Naghhashi bara - ye Dore - ye Dabestan : Takid - e bar Maharat - ha - ye Ejtemaii*". International Conference on Research in Science and Technology. pp. 2107 - 2119. SID. <https://sid.ir/paper/857287/fa> [In Persian]
- Zavvari Derakhshan, F., & Sadeghi Shahpar, R., & Razaqpour, M. (2019). "*Barresi - ye Ghabeliyat ha - ye Hush - e Hayajani dar Ghesse - ye Samak - e Ayyar*". Research on Educational Literature (Persian Language and Literature Research), no.11 (44), pp.143 - 176. SID. <https://sid.ir/paper/369025/fa> [In Persian]